

li. Jedan snažni anđeo baca veliki kamen poput mlinskog u more i govori: „Tako će silovito biti strovaljen Babilon, grad veliki i nika da ga više neće biti“ (18,21). Tomić pokazuje kako se ovdje Ivan služi slikama iz Staroga zavjeta da najavi slom rimske tiranske vlasti i utješi progonjene kršćane.

U „Pogovoru“ (387-391) autor ističe da je Otkrivenje nastalo u kriznim vremenima kada je Crkva bila izvana ugrožena progonstvima a iznutra krivovjermem. Prema uvjerenju Ivana vidioca Krist raspeti i uskršli stožer je povijesti ali i osporavani znak. Za njega je povijest križni put kojim Crkva putuje ususret Gospodinu što dolazi. „Otkrivenje je za progonjene i klonule vjernike knjiga utjehe. Ona podržava hod Crkve i svakog pojedinca“.

Iz popisa literature (393-394) vidi se da se autor služio djelima na francuskom, talijanskom i njemačkom, ali ne na engleskom. Nije se poslužio prijevodom knjige baptističkog bibličara Roberta H. Mouncea, *Ivanovo Otkrivenje. Uvod i komentar* (Logos, Daruvar, 1997; prvo izdanje u Novom Sadu, 1985.) koji je znanstven, ali i vjernički, te zato upotrebljiv za katolike. Tomićev i Mounceov komentar su dobro došli zato što se Otkrivenje čita u liturgiji Crkve te što se suvremeni filmski i književni djelatnici služe motivima iz Otkrivenja, kao što je broj 666 te „jahači Apokalipse“ (6,1-8 četiri

jahača koji nose nevolje; 19,11 Krist kao jahač na bijelom konju). Komentar je potreban i koristan čitateljima koji žele razumjeti što je Otkrivenje značilo prvim povijesnim naslovnica i što nudi nama današnjim kršćanima.

Kao i u drugim svojim djelima namijenjenim širokom krugu čitatelja, Tomić piše katoličkim čitateljima koji Bibliju doživljavaju u Crkvi i s Crkvom. U toku izlaganja ne upućuje na djela kojima se poslužio niti na autore od kojih se eventualno distancira. O Ivanovu Otkrivenju na hrvatskom su posljednjih decenija, uz već spomenutog B. Dudu, pisali Albin Škrinjar, Božo Jarak, Stipo Jurič i Nikola Hohnjec – sve profesori Svetoga pisma. Zajedno s njima, Celestin Tomić pridonio je da viđenja Ivana s Patmosa ne ostanu knjiga sa sedam pečata (5,1).

Mato Zovkić

KONCILSKA I POSTKONCILSKA CRKVA U HRVATA

Philippe CHENAUX – Emilio MARIN – Franjo ŠANJEK (ur.), *La Chiesa croata e Concilio Vaticano II*, Citta del Vaticano: Lateran University Press, 2011., 469 str.

Crkva u Hrvata i Drugi vaticanski koncil zbornik je radova sa znanstvenog simpozija održanog 4.-5. prosinca 2008. na Papin-

skom sveučilištu Lateran u Rimu. Organizator skupa jest Sveučilište Lateran a suorganizatori su Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu i Veleposlanstvo Republike Hrvatske pri Svetoj Stolici. Kumovali su mu kardinal William Joseph Levada, prefekt Kongregacije za nauk vjere, kardinal Josip Bozanić, zagrebački nadbiskup i kardinal Vinko Puljić, vrhbosanski nadbiskup. Zbornik je podijeljen u dvije cjeline, od kojih prva donosi, uz uvod i pozdravne riječi, priloge o različitim djelovanjima i doprinosima hrvatskih biskupa i teologa na Drugom vatikanskom koncilu (str. 13-348). Druga cjelina, nizom priloga, izlaže katoličku teologiju u Hrvatskoj i u zemljama središnje i jugoistočne Europe (str. 351-465). Iako je svaki pojedinačni prilog kvalitetan i zanimljiv na njemu svojstven način te bi se mogao puno opširnije predstaviti od onoga što slijedi, zbog zahtjeva ograničenog broja stranica, prisiljena sam neke, i nedopušteno, samo navesti.

Kardinal Tomáš Špidlík, svojim prilogom o duhovnosti Slavena („Slavenska duhovnost“, 13-38) uvodi nas u čitanje ovog opsežnog djela. Kako bi definirao ono što naziva slavenskom duhovnošću, autor se vraća na same početke slavenskih naroda, onda kada su se našli između dva antagonistička bloka Rimskog Carstva, onda kada su predstavljali most ujedinjenja dok se i sami

nisu podijelili na Istok i Zapad. Autor ocrtava dinamičku evoluciju duhovnosti Slavena, ističući pri tomu ključnu ulogu njihovih apostola, braće Ćirila i Metoda. Prilogom dominira filozofska tema spoznaje, bilo naravi Trojedinog Boga, bilo samog čovjeka, razmišljanja koja su dovela do stvaranja posebne vrste personalizma. Autor završava članak konstatirajući, kako to sam kaže, sa zadovoljstvom da je „personalizam velikih ruskih mislilaca bio bitno religioznog, kristološkog usmjerenja“ (37). Prilog će se jako sviđjeti ljubiteljima romana, osobito ruske književnosti.

Za one koji vole promišljati teologiju kroz intrige i mračne zavjere, slijedi prilog o počecima vatikanske *Ostpolitik*, Philippea Chenauxa („Sudjelovanje Crkvi Istoka na Drugom vatikanskom koncilu i počeci vatikanske *Ostpolitik*“, 39-54). *Ostpolitik* je vatikanska politika dijaloga prema zemljama istočnoga bloka. Ta se „politika dijaloga“, koju je pokrenuo Ivan XXIII., temeljila na dubokom uvjerenju da samo dijalog između dva svjetska bloka može pružiti trajni mir i garantirati preživljavanje Crkve u zemljama pod komunističkom vlašću. Prilog pokazuje kako je Drugi vatikanski koncil bio odlučujući za tu politiku dijaloga, ograničujući se na slučaj triju zemalja: Mađarske, Čehoslovačke i Poljske.

Željko Tanjić prikazuje su-

djelovanje kardinala Franje Šepera na Koncilu („Kardinal Franjo Šeper i dijalog Crkve sa suvremenim svijetom“, 55-75). Uvodno predstavlja biografiju kardinala Šepera koja, iako sažeta, pokazuje jedno bogato životno iskustvo i djelo. Zbog tog bogatstva autor kardinala naziva „l'uomo di confine“ – čovjek granica, misleći pod time na sve političke, kulturalne, jezične i misaone periode i promjene u kojima je on sudjelovao. Taj čovjek granica posjedovao je sve one osobine koje su mu omogućile dijalog sa suvremenim svijetom. Bio je ne samo teološki ekspert nego izrazito odgovorna, skromna, milosrdna, blaga ali odlučna osoba. Prikazujući uistinu zavidno ljudsko i intelektualno djelovanje kardinala Šepera, autor ga predstavlja kao neumornog služitelja Crkve. Prilog jasno odražava autorovo duboko poštovanje kardinala Šepera, što nije uopće bez razloga, kako to prilog pokazuje.

Sljedeći prilog je na engleskom jeziku a autor je mons. Mato Zovkić za kojega je sudjelovanje biskupa na Koncilu bila prilika međusobnog obogaćivanja („Sudjelovanje biskupa na Drugom vatikanskom koncilu kao prilika međusobnog obogaćivanja“, 77-92). Prof. Zovkić predstavlja Koncil kao sociološki događaj svjetskih razmjera. Ističe kako je privilegij sudjelovanja jugoslavenskih biskupa na Koncilu

omogućilo biskupima ne samo da prikažu stvarno stanje i situaciju u vlastitim biskupijama i zemlji nego i da zatraže duhovnu i materijalnu pomoć za njihove lokalne zajednice. Između ostalog autor ističe kako je raspad Jugoslavije i stvaranje demokratskih država donio nove potrebe i pružio nove mogućnosti za uključivanje laika u teološko promišljanje, u čemu prof. Zovkić vidi početak jednog novog razdoblja u prihvaćanju Drugog vatikanskog koncila u hrvatskom narodu. Prilog jasan, sažet i čitljiv. Posebno bi mogao biti zanimljiv mlađim generacijama svećenika ili današnjim studentima teologije s obzirom na to da prikazuje stanje društva i Crkve u vremenu kojemu oni nisu pripadali, ali bez kojega ne mogu, ne bi trebali, graditi svoj civilni i religiozni identitet.

Pero Aračić - Ivo Džinić donose, moglo bi se tako reći, okvir unutar kojega se onda smještaju doprinosi pojedinih biskupa na Koncilu („Pastoralni aspekti intervenata hrvatskih biskupa na Drugom vatikanskom koncilu“, 93-122). Od brojnih „zahvata“ hrvatskih biskupa, autori su izabrali pet tema od osobite važnosti za pastoral: trajni đakoniat, liturgijska pitanja, laici, pastoral emigranata i sloboda religije. Prilog bi mogao biti zanimljiv onima koji bi htjeli znati kako su nastajale pojedine formulacije određenih dokumenata i koja je njihova te-

ološka pozadina. Autori su se, što je vrijedno pohvale, potrudili da iznesu i *pro* i *contra* razloge.

Slijede tri priloga koji prikazuju djelovanje splitsko-makarskog nadbiskupa Frane Franića. Prvi od njih, onaj koji je napisao Dušan Moro, govori o doprinosu nadbiskupa u nastanku koncilskih konstitucija SC, LG, DV („Frane Franić i tri koncilске konstitucije: SC, LG, DV. Doprinos Splitsko-Makarskog biskupa eklezijologiji i teologiji Drugog vaticanskog koncila“, 123-143). Najvažniji prijedlog nadbiskupa Franića bio je da slavljе svete mise i sva administracija budu na materinskom jeziku svakog naroda. Sljedeći prilog govori o doprinosu nadbiskupa Franića kulturi dijaloga i koncilskoj obnovi svijeta a donosi nam ga Ante Mateljan („Frane Franić i časopis *Crkva u svijetu*. Kultura dijaloga u koncilskoj viziji obnove Crkve i svijeta“, 145-163). Želja biskupa Franića, kako to ističe Mateljan, bio je dijalog Crkve sa svijetom. S obzirom na to da je za Franića nemoguć kompromis između ateističkog marksizma i religije, predlaže što veću i autentičniju vjernost Kristu, koja će omogućiti ljubav prema neprijateljima, a ona će opet biti u službi izgradnje pojedinca i društva. I posljednji u nizu ovih priloga o nadbiskupu Franiću napisao je Emilio Marin („Koncilске ideje - Frane Franić. Svjedočanstvo i osvrti“, 165-177). Prilog koji donosi osobno

iskustvo susreta autora s nadbiskupom Franićem, ali iz kojega možemo upoznati upravo nadbiskupovu misao, otkriti koje je teologe u svojim argumentacijama slijedio i u čemu se njegovo razmišljanje nije poklapalo s razmišljanjem kardinala Šepera.

Slijedi niz priloga koji nam donose ideje prilično zanimljivih osoba te njihove doprinose na Drugom vaticanskom koncilu. Tako Anton Tamarut predstavlja djelovanje biskupa Zazinovića na Koncilu („Karmelo Zazinović, pomoćni biskup Krka na Drugom vaticanskom koncilu“, 179-202). Prilog Marijana Biškupa i Tončija Matulića, ističe zavidno djelovanje profesora Jordana Kuničića, („Jordan Kuničić, O.P. Koncilski teolog ekspert“, 203-220), a o Karlu Baliću, najpoznatijem hrvatskom mariologu XX. st., možemo naučiti iz priloga Josipa B. Percana („Znanstveni lik oca Karla Balića i njegov doprinos sintezi o mariologiji na Drugom vaticanskom koncilu“, 221-285). Balić je organizirao tri marijanska kongresa (tematski orijentirani isticanju Marijine uloge u povijesti spasenja) koji se, iako su prethodili Koncilu, smatraju nekom vrstom doprinosa Balića na Drugom vaticanskom s obzirom na to da su, bilo tematski bilo argumentativno, pripremili samu koncilsku raspravu i koncilsko poimanje mariologije. Nezaobilaznu ulogu Balića u organiziranju nacio-

nalnih Marijanskih kongresa i u osnivanju Hrvatskog marijanskog društva ističe Adalbert Rebić („Hrvatski doprinos marijanskim studijima“ 287-311). Profesor Rebić je autor još jednog priloga, koji je pisan na engleskom jeziku, a koji govori o doprinosu Kršćanske sadašnjosti u postkoncilskoj teologiji („Doprinos Kršćanske sadašnjosti postkoncilskoj teologiji Katoličke crkve u Hrvata“, 337-348).

Franjo Šanjek, predstavlja povijesnu pozadinu nastanka, probleme i zavjere koje su ga pratile, razloge za potpisivanje i protiv potpisivanja sporazuma Svete Stolice s ondašnjom Jugoslavijom („Odnosi između Crkve i države u svjetlu Protokola potpisanog između Svete Stolice i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1966.)“, 313-325). Nakon toga slijedi zanimljiv prikaz života jedne, pa ne baš pretjerano poznate ličnosti hrvatskoj javnosti, a pogotovu u crkvenim krugovima. Riječ je o Ivanu Illichu, a o njemu govori Mirjana Polić Bobić („Zabilješka o Ivanu Illichu“, 327-335). Kuriozitet postaje to veći ako se ima na umu da je Illich bio katolički svećenik, intelektualac, hrvatskoga porijekla, ali odsutan iz hrvatskih intelektualnih i akademskih krugova sve do skore prošlosti. Njegovo neslaganje sa sistemom, jer je bio „posebna vrsta mislioca“, čitatelji mogu naći u dotičnom prilogu.

U drugi dio Zbornika uvodi prilog Nikole Eterovića koji je na 6 str. prikazao jednu religioznu, kulturnu i duhovnu osnovu koja je bila temelj za obnavljanje teologije u zemljama centralne i istočne Europe („Obnova katoličke teologije u Hrvatskoj i u zemljama središnje i jugoistočne Europe nakon Drugog vatikanskog sabora“, 351-356). Slijedi jako opširan i detaljan prikaz situacije u kojoj se nalazila Crkva u Hrvata tijekom komunističke vlasti, a donosi nam ga Jure Bogdan („Crkvena i politička situacija u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata i sudjelovanje biskupa na Drugom vatikanskom koncilu“, 357-398).

Niz priloga koji slijede pokazuju stanje pojedinih zemalja tijekom komunističke vlasti te pokušaj obnove i promicanja svega onoga što im je bilo oduzeto, strogo kontrolirano ili pak radikalno zabranjeno. Mihály Szentmártoni govori o strogoj izoliranosti Mađarske od svih važnijih događaja unutar Crkava, što je i razlog za kašnjenje upoznavanja i prihvaćanja dekreta Koncila („Obnova u zemljama mađarskog govornog područja“, 399-405). O obnovi kršćanstva u albanskom narodu donosi nam zanimljiv prilog David Djudjaj („Koncilna obnova u zemljama albanskog govornog područja“, 407-414). Iznenaduje činjenica da, unatoč svim poteškoćama, progonima, torturama, borbi za državnost, činjenici ne-

sudjelovanja na Koncilu, crkva u Albaniji ima danas dvije biskupije, mnogo svećenika, redovnika, redovnica i misionara.

Doprinos Rumunjske crkve na Koncilu autor Anton Lucaci ne vidi toliko u teološkim, liturgijskim i pastoralnim idejama koliko u tihom i patničkom svjedočenju i zajedništvu u molitvama („Koncilska obnova u Rumunjskoj i Bugarskoj“, 415-425). Za razliku Rumunjske crkve, Bugarska je imala tu sreću da je neposredno nakon završetka Koncila bila uvučena u određenu koncilsku reformu. Ekumenski dijalog s Pravoslavnim crkvama prikazuje nam Zdislaw J. Kijas („Ekumenski dijalog s Pravoslavnim crkvama“, 427-444). Autor ističe kako se ograničava na službeni teološki dijalog uspostavljen voljom Pape, biskupa Rima, i Carigradskog patrijarha, koji bez sumnje datira na datum proklamiranja Koncilskog dekreta o ekumenizmu, *Unitatis redintegratio*, 21. studenog 1964. O tragičnoj okupaciji Poljske, zlu nacizma i komunizma koji su stvorili društvo straha, onog straha koji je ne samo poništavao duhovni i moralni život ljudi nego i bio moćno sredstvo u rukama okupatora, govori nam Stanislaw Grygiel („Priateljstvo stvara prostor pastoralnog djelovanja“, 445-449). Poziv Ivana Pavla II. „Ne bojte se“, priziva upravo na lomljenje tišine straha i na obranu ljudskog dostojanstva. I na kraju,

sažetu rekapitulaciju svih priloga u zborniku donosi Nikola Eterović („Zaključak. Dijelovi za sintezu“, 451-465).

Dakle, pred nama je Zbornik uistinu bogat različitim, manje-više zanimljivim, i manje-više korisnim informacijama. „Ima svega“ tako da će puno njih naći nešto „za svoju dušu“. Toplo ga preporučujem ljubiteljima crkvene povijesti i onima koji su općenito zainteresirani za ekleziologiju.

Zorica Maros

MUSLIMANI I KRŠĆANI U ZALAGANJU ZA ZAJEDNIČKO DOBRO

Michael IPGRAVE (ur.), *Izgradnja boljih mostova saradnje. Muslimani, kršćani i zajedničko dobro. Izlaganja četvrtog seminara „Building Bridges“ (Izgradnja mostova) održanog u Sarajevu 15.-18. maja 2005.*, Sarajevo: el-Kalem, 2011., 212 str.

U Britaniji živi preko dva milijuna muslimana koji su potomci doseljenika iz bivših kolonija. Zato se Anglikanska crkva trudi odgajati vlastite vjernike za poštovanje muslimana u vlastitoj zemlji i za dijalog kršćana i muslimana u svijetu. U tom duhu kenterberijski nadbiskup Rowan Williams nastavio je projekt svojega prethodnika „Building